

Ex libris tárlat a magyar kultúra napján Miskolcon

Vasné dr. Tóth Kornélia

2017. január 19-én, a magyar kultúra napja alkalmából ex libris kiállítás nyílt a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtárban Jegyes könyvek, jeles olvasók címmel. A tárlatot szerzőnk, Vasné dr. Tóth Kornélia, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa mutatta be az érdeklődőknek. A kiállítás február 10-éig volt megtekinthető.

Művelődéstörténészként különösen nagy élmény számomra, hogy egy komplex, kultúrtörténetileg több szempontból is elemzésre érdemes műfaj, az ex libris állhat figyelmünk középpontjában, melynek több éve kutatója vagyok az Országos Széchényi Könyvtárban.

Megtisztelő, hogy a Nemzeti és Nemzetközi Grafikai Triennálé városában, Miskolcon szólhatnak a kisgrafika, az ex libris jelentőségéről, ahol a sokszorosító grafikai művészet országos, majd nemzetközi reprezentatív szemléjét 1961 óta rendezik meg két-, majd háromévente. A Miskolci Grafikai Műhely alkotói olyan jeles művészek voltak az 1960-as évektől, mint Feledy Gyula,

*Lenkey István gyűjteménye,
grafikus Józsa János*

Csohány Kálmán, Kondor Béla, Kass János, Lenkey Zoltán, Reich Károly, Würtz Ádám. Talán kevesebben tudják, hogy a várostól mindössze fél óra távolságra található Szerencs település adott otthont ez időben a 20. század egyik legnagyobb magyar fametszőjének, a több mint kétezer ex libris és alkalmi grafika készítőjének, Fery Antalnak. Nevét azért is kiemelésre méltónak találom, mert kisgrafikai a magyar sokszorosító grafika élvonalába tartoznak, s ezek közül e tárlaton is több tablónyi kerül bemutatásra.

Az ex libris kollekciónak, melynek magyar anyagából válogatást láthatunk, a miskolci születésű Lenkey István könyvtárostól, teológustól származik. Putnoknak ajándékozott több ezer ex libriséből

került kiállításra ez a közel 50 tablónyi anyag. A gyűjtő az évtizedek során kb. 60 ezressé növesztett kisgrafikai gyűjteménye a mai magyar műgyűjtemények egy nívós példája.

Az ex libris, könyvjegy a korábbi századokban szorosan kötődött a könyvhöz, a bibliofília velejárója volt, a könyv és tulajdonosa közti összekötő kapocsként funkcionált. Készíttetése kezdetben a gazdagabb rétegek kiváltsága volt – napjainkban azonban, elszakadva a könyvtől, önálló gyűjtés tárgya lett. Gyűjtőjét továbbra is jellemezve nem a könyvtípusra utal immár,

Lenkey István könyve, grafikus Vén Zoltán

hanem a készítettő kedvelt időtöltéseire, hobbjára, szeretett költőjére-írójára, zeneművére, történelmi alakjára, városára, épületére stb. Az ex librisek közt vannak irodalmi,

Ex libris Lenkey István, grafikus Fery Antal

történelmi, zenei, néprajzi, topografikus, vallási, mitológiai témájú, címereket, az állat- és növényvilágot bemutató lapok egyaránt. Sőt gyakran reflektálnak magára a képzőművészetre valamely fontos festmény, szobor megjelenítésével. Az ex libris mindamellett kétarcú műfaj, a megrendelő mellett a grafikus gondolatvilágáról, személyiségéről is tanúskodik. E kettősség, e Janus-arcúság teszi még

izgalmasabbá és kultúrtörténetileg több szálon elemezhetővé. Egy kisgrafikagyűjtő kollekciójában az ex librisek mellett fontos helyet töltenek be a különböző alkalmakra (például kiállításokra, kongresszusokra), évfordulókra, ünnepekre készítettettképzőművészeti grafikai is, utóbbiakból legtöbbször talán a karácsonyi, újévi időszakban készül. Erre is láthatunk példákat a tárlaton.

A gyűjtők többsége nemcsak meglévő lapokkal cserél, hanem saját nevére is készíttet ex librist, alkalmi grafikát. Ötven–száz példányt nyomat-

Ex libris Vas István, grafikus Diskay Lenke

tat ugyanarról a dúcról, melyet aztán más gyűjtőkkel elcserél újabb, őt érdeklő lapokra. Vannak, akik témakörök, mások grafikusok szerint gyűjtenek. Lenkey István kedvelt témája az *irodalom* – ezen belül kiemelten a gömöri vonatkozású költők, írók bemutatása. A nevére szóló ex libriseken fellelhetjük például Tompa Mihály, Péczeli József és Tóth Ede alakját.

Lenkey ifjúkorában Tompa Mihály (1817–1868) versein nevelkedett, rá emlékezve több grafikussal is készíttetett ex librist: Vén Zoltán, László Anna, Ürmös Péter, Kőhegyi Gyula, Bakacsi Lajos, Baranyai Ferenc, Repity Aranka művészekkel stb. Ezek részben portréábrázolások, részben Tompa verseit idézik. Láthatjuk például a keleméri templommal, ahova az 1848/49-es szabadságharc bukása után került mint lelkész. Drámaiságával kiemelkedő A madár, fiaihoz c. Tompa-verset idéző Vén Zoltán-grafika, lekötözött, szárnyaszegett

Ex libris Kőrösi Lajos, grafikus Fery Antal

madarakkal. Ezt a verset Tompa 1852-ben, a szabadságharc leverése utáni önkényuralom idején írta, gondolatait allegorikus formába rejtve:

„Szár az ágon, hallgató ajakkal Meddig ültök, csüggedt madarak? Nincs talán még elfeledve a dal, Melyre egykor tanítottalak?!”

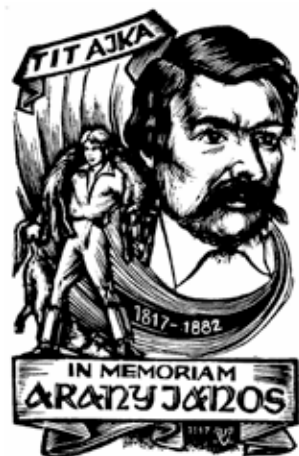
Tompa mellett egy másik pap-költő, a putnoki születésű Péczeli József (1750–1792),

Ex libris Hegedűs István, grafikus Várkonyi Károly

Ex libris Petrovics Sándorné, grafikus Várkonyi Károly

TIT Ajka, In memoriam Arany János, grafikus Várkonyi Károly

a felvilágosodás kori magyar irodalmi élet kiemelkedő alakja is feltűnik Bagarus Zoltán egy grafikáján. Péczeli a francia irodalom nagy ismerője és fordítója volt. Portréja mellett ezért láthatjuk Voltaire-fordítását, a „Magyar Henriás”-t. Mindenes Gyűjteményével irodalmi kört alakított maga körül, melyet a kortársak Komáromi Tudós Társaságként emlegettek.

A szintén putnoki származású Tóth Ede (1844–1876) vándorszínész-színműírót Fery Antal ex librise idézi, mely 1976-ban, halála centenáriumaára készült arcképével és a református templom tornyával. Foglalkozási jelképek a maszk és a toll. Putnokon íródott A falu rossza c. népszínműve, mely nagy sikert aratott, több nyelvre is lefordították. A magyar népszínmű általa indult hódító útjára.

A tárlaton bemutatott irodalmi vonatkozású grafikák közül sorolhatnám még Diskay Lenke budapesti grafikusművész tanár ex libriseit Tüskés Tibor, Vas István részére.

Tüskés Tibor író, irodalomtörténész ex librise a tüskékkel nevére utaló ábrájú, ún. beszélő ex libris. A zsidó származású Vas István költő, író 1969-ben készült ex librisén Nap, Hold és gödölye látható. A gödölye allegorikus magyarázat szerint maga Izrael népe, szeme mint a „világ szíve”, Isten nézőpontja jelenik meg.

A portré ex librisek emléket állítanak irodalmunk nagyjainak, megalkotva a magyar írók-költők kisgrafikai panteonját. A kisgrafika történetében Szigeti István (1906–1981) budapesti gyűjtő nevéhez fűződik a híres emberek portréit bemutató in memoriam lapok készíttetésének elindítása. Példáját sokan követték. A magyar grafika nagyjai közül a már említett szerencsi Fery Antal grafikus számos ilyen irányú rendelést kapott, e téren nagy elismerést szerzett nemcsak hazánkban, hanem külföldön is. A portré fába metszése, egy-egy író, művész arcvonásainak a tenyérnyi ex librisen való meggyőző megjelenítése a szakma legnehezebb felada-

tai közé tartozik. Fery Antal fél évszázadon át metszette fába a magyar költészet hírességeinek arcvonásait, emellett a zenei élet több kiválóságát és számos magyar képzőművészt is megörökített. Ezzel megalkotta a magyar kultúrtörténet panteonját, melybe e kiállítással is betekintést nyerhetünk, irodalmi arcképei közül Csokonai Vitéz Mihály, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Móricz Zsigmond, Fekete István, Juhász Gyula, Ady Endre, Simon István, József Attila stb. portréjával, a világirodalomból Dante és Shakespeare arcképével.

Az idei Arany János (1817–1882) emlékévé, a költő születésének 200. évfordulója kapcsán külön hangsúlyoznám a rá utaló lapokat. Ezek szép példái a tárlaton szereplő portrék, Arany műveiből vett illusztrációkkal. A fülemile, A vén gulyás c. verseket és a Toldi híres jelenetét, a farkaskalandot idézik a debreceni Várkonyi Károly realista alkotásai. A fülemile énekén perlekedő Péter és Pál életképszerű jelenete mellett itt láthatjuk

a puszta egy szegletében pihe-
nő vén gulyást, akinek „bora
elfoly, keze reszket”. A farkasok-
kat legyőző Toldit viszont ereje
teljében szemlélhetjük „[...]”
a vadakhoz lépe,/ Gyorsan
fölvetette őket a vállára,/ Úgy
indult veszélyes éjjeli útjára”.

A walesi bárdok c. Arany-
balladát bemutató ex libris
üzenete a költő szavaival:
„Ötszáz, bizony, dalolva ment/
lángsírba velszi bárd”. A kijel-
letében rejtlő rettenetet és
büszkeséget, elégtételt és fe-
nyegtetést, pátoszt és gyászt,
tragikumot és bizakodást feje-
zi ki László Anna rézkarca
a kép nyelvére átfordítva.

Józsa János debreceni grafi-
kus művei Fery Antal és Várko-
nyi Károly hagyományt követő,
realista, tiszta vonalvezetésű
alkotásaival szemben a konst-
ruktív képszerkesztés példái.

Ex libris Krajcsi Tiborné,
grafikus Nagy László Lázár

Irodalmi vonatkozású portréi
közül kiemelem a kiállításon is
bemutatott Ady-lapot Lenkey
István nevére, mely a költő
könyöklős portréja mellett
a Csolnak a holt tengeren és
a Párizsban járt az ősz c. verse-
ket illusztrálja. Józsa alkotásai
mindig egy belső élményt
tükröznek, nem a valóság
fényképszerű visszaadására
törekednek. Mindezt a tőle
megszokott stilizálással és
jelképteremtéssel valósítja meg.

Az irodalmi műveket il-
lusztráló ex librisek példája ifj.
Feszt László több műve, pl.
Petőfi Sándor: Szeptember
végén c. verse nyomán (Kun-
dermann Jenő nevére), de
drámái erejű megjelenítést
kap a Nemzeti dal is Bálint
Ferenc alkotásán, és Katona
József Bánk bánja Nagy László
Lázár egy grafikáján.

A továbbiakban az ex librisek
tematikai sokszínűségét rep-
rezentálандó következzenek
még néhány kiragadott példa!
Józsa Jánostól a diósgyőri
várat, ill. Debrecen nevezetes-
égeit felidéző Lenkey-ex libri-
sek; a Bíró, a Józsa és a Boschetti
család tagjai részére metszett
zenei vonatkozású, ún.
ex musicis lapok hárfázó,

Ex libris Kundermann Jenő,
grafikus ifj. Feszt László

kürtöt fújó, fagotkozó nőalak-
kal. Történelmi és művészeti
vonatkozású Szamosújvári
Sándor debreceni helytörté-
nész tanár ex librise, mely
a debreceni Nagytemplomot
és a Déri Múzeum négy alle-
gorikus szobra közül a Néprajz
megtestesítőjét örökíti meg.
Medgyessy Ferenc alkotása
szerepelt az 1937-es párizsi
világkiállításon is, ahol
a zsűri Grand Prix-vel jutal-
mazta.

Az 1848-as huszárszázados-
nak, Lenkey Jánosnak állít
emléket egy grafika, Kékési
László alkotása.

Idén, a reformáció 500. év-
fordulóján fontosnak tartom
megemlíteni, hogy a Lenkey
István nevére szóló ex librise-
ken és gyűjteményében is
fontos szerepet kap a vallási
vonatkozás. Életében kulcsfon-
tosságú a hit, nem lehet vélet-
len, hogy október 31-én, a
reformáció napján született
Miskolcon. „A teológiai tanul-
mányaim egy általános világ-
képet és tudományképet adtak,
s ezekből már könnyebb volt

Ex libris Lenkey István,
grafikus Józsa János

a könyvtár és a magyar-törté-
nelem szakon is építkezni”
– vallja. Az ex libriseken felfe-
dezhetjük az egyházi építészet
számos fontos emlékét, köztük
a reformáció hazai fellegvárát,
a debreceni Református Nagy-
templomot. Csiby Mihály egy
Lenkeynek szóló ex librise
Ruyter Adorján holland ten-
gernagnak állít emléket, aki
a magyar történelemben
a gályarabságra ítélt magyar re-
formátus prédikátorok kisa-

Ex libris familia Boschetti,
grafikus Józsa János

Ex libris Szamosujvári Sándor,
grafikus Józsa János

Ex libris Gubisi Tibor,
grafikus Bordás Ferenc

badításával szerzett érdemeket (1676). Lenkey vallási vonatkozású ex librisei egy részét a montserrati kolostorban élő spanyol szerzetes, Oriol M. Diví alkotta. Vele Lenkey személyes kapcsolatban állt.

A kiállítás mintegy 50 tablóját átfogóan szemlélve a felvontatott ex librisek grafikusai közt a teljesség igénye nélkül megemlítem még Bánsági András, Bordás Ferenc, Dániel Viktor, Drahos István, Korda Béla, König Róbert, Menyhárt József, Nagy Árpád Dániel, Stettner Béla, Vincze László stb. nevét. Lenkey ex libris

gyűjteménye reprezentálja a 20–21. századi grafikusok és gyűjtők széles körét, motívumkincsében a magyar kultúra, a múlt és a jelen tárgyi és szellemi értékeit, jeles alakjait, eseményeit és helyszíneit – ezáltal a nemzeti emlékezet, a kulturális örökség fontos részét képezi.

E kiállítással és megnyitóval változatos körképet adhattunk az ex librisek művelődéstörténeti jelentőségéről, főként a hazai vonatkozásokról. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az ex libris nemzetközi műfaj, e kisgrafikai

lapok a cserék, a gyűjtők világtalálkozóin révén eljutnak hazánkon kívülre is, ezáltal válnak a magyar kultúra nemzetközi hírnökeivé, szószólóivá. Nemzedékről nemzedékre átörökítik a bennük levő kultúrkincset, értékeket. Ma, a magyar kultúra napját, Kölcsey Ferenc Himnuszának születését ünnepeelve különösen fontos üzenet ez a számmunkra.

A művek jelentését kutatva érdemes hosszán elidőzni az egyes grafikák, e kicsinybe szabott remekművek előtt!

ARANYKÖPÉSEK

Minden nyomdában, stúdióban, üzemben, ahol közösség és lélek van, található jól látható vagy eldugott helyen egy parafatábla, ahol aforizmák, bölcsességek üzennek az arra járónak. Sorozatunk első részeként archívumunkból a nyíregyházi Color Pack Zrt. folyosóján 2010 februárjában talált idézetet ajánljuk Olvasóinknak:

„Meg kell tanulnunk vágyakozni az után, ami a miénk!” Simone Weil

